

Hrvatske demografske perspektive

Budućnost hrvatskoga naroda

Hrvatska pripada skupini srednerazvijenih zemlja i ima značajno lošiju demografsku sliku u odnosu na veliku većinu visokorazvijenijih europskih zemalja. Nepovoljna se demografska kretanja nastavljaju s gotovo nikakvim izgledima za pozitivnije trendove, ako se u hrvatskom društvu nešto radikalno ne promjeni u odnosu na demografsku problematiku. Broj živorođenih se u posljednjih nekoliko godina stabilizirao na prosječnoj godišnjoj razini od oko 43.500. No to je daleko od broja koji bi osiguravao obnavljanje stanovništva. Da bi se stanovništvo u Hrvatskoj obnovilo u istom broju, godišnji bi broj živorođenih trebao biti između 60 i 65 tisuća.

Nema prijepora, tijekom 20. stoljeća dogodile su se velike promjene u uvjetima života, rada i položaju obitelji u društvu. Razvijeni je dio svijeta tijekom prošlog stoljeća prešao put od relativno visokog prirodnog prirasta do niskog, koji ne osigurava obnavljanje stanovništva u istom broju. Dalekosežne demografske promjene započele su s procesom industrijalizacije. U predindustrijskim, poljoprivrednim, civilizacijama egzistencijalni su razlozi prisiljavali obitelj na relativno visok natalitet. U obitelji se živjelo, radilo i radi opstanka vodilo brigu o brojnijem potomstvu koje je bilo nužno za rad u poljoprivredi i skrb o djeci i starijima. U predindustrijskoj poljoprivrednoj proizvodnji bio je moguć, i nužan, rad djece i starijih osoba, te stoga nisu bile na teret, osim u dobi do 6 godina. Obitelji su bile i umirovljenički domovi relativno malena broja staraca, a djeca su bila „mirovin-

ski fondovi“. Pod pritiskom vanjskih čimbenika, oblikovanih u industrijskoj civilizaciji, obitelj prepušta nekoć autonomne funkcije javnim ustanovama. Sustav socijalne države koji svojim građanima jamči određeni dohodak kada odu u mirovinu preuzeo je skrb o starijima. Tako je država uklonila materijalnu ovisnost roditelja o djeci. Suvremenost pokazuje da je ekonomski održivi sustav socijalne sigurnosti bio kratko vrijeme garancija sigurnih i dostatnih mirovina u starosti, jer demografske strukture koje je oblikovala industrijska civilizacija daju broju starost a malobrojnu mladost. Naime, sve do 1980-ih je izgledalo gotovo idilično: ne treba se uopće imati djecu, ili radi emocionalnih razloga jedno ili najviše dvoje i čemu podizati djecu kad će mirovina biti dostatna za sigurnu starost. Ali, niti dvadesetak godina od početka jačeg snižavanja nataliteta u većini europskih

Prof. dr. sc.
Anđelko Akrap, Zagreb
- Ekonomski fakultet

Države koje su se oduprle pritiscima neoliberalnog modela gospodarskog razvoja, koji traži, uz ostalo, smanjivanje izdataka za javne politike koje podražaju natalitet, i pravovremeno oblikovale odgovarajuće populacijske politike postupno su zaustavile i preokrenule nepovoljne demografske trendove.

zemalja pojavili su se problemi, s jedne strane osjetno se snizio prirodni priljev na tržište radne snage, a s druge je strane započeo ubrzani rast broja i udjela umirovljeničke populacije.

Pozitivan prirast razvijenih europskih zemalja

Vratimo se vremenski unatrag, radi boljeg razumijevanja tekućih procesa. Nakon Drugog svjetskog rata nakratko je prekinuto opadanje nataliteta. Demografski i gospodarski rast u zapadnoj Europi nakon Drugoga svjetskog rata bio je podloga za velika očekivanja i stoga se to razdoblje često naziva „zlatno doba“. Tada je gospodarski, društveni i kulturni napredak na europskom Zapadu, do polovice 60-ih godina 20. stoljeća, pratio i demografski rast. Porast nataliteta nakon Drugoga svjetskog rata (za ovu je pojavu općeprihvaćen naziv *baby-boom*) potrajao je u razvijenijem dijelu Europe do 1964. godine (u Hrvatskoj samo do 1954. godine). Nakon toga opet se nasta-

vio trend snižavanja nataliteta. Umjetno izazvana naftna kriza te usporavanje gospodarskog rasta, nezaposlenost i inflacija nakon 1973. godine bili su alati krupnog kapitala kojim je nametnuo profit kao cilj i jedinu mjeru uspješnosti. Svijet bogatih je upleten u spiralu konkurentnosti, a međunarodni financijski kapital počeo je ucjenjivati nacionalne vlade stalnim prijetnjama o masovnom smanjivanju broja radnih mjesta ili, u još goroj situaciji, bijegom kapitala iz zemlje koja porezima i doprinosima nastoji osigurati blagostanje svog stanovništva.

Trenutno je očito da je taj model razvoja, koji se krije pod krinkom globalizacije, uveo svijet u sveopću duhovnu i materijalnu krizu. Države koje su se oduprle pritiscima neoliberalnog modela gospodarskog razvoja, koji traži, uz ostalo, smanjivanje izdataka za javne politike koje podražaju natalitet, i pravovremeno oblikovale odgovarajuće populacijske politike postupno su zaustavile i

preokrenule nepovoljne demografske trendove. Jer, moderna razvijena društva ne osiguravaju spontano dovoljan broj rađanja već se to postiže izgradnjom i provođenjem niza javnih politika koje će omogućiti imanje djece uz istovremenu zaposlenost. Zato velika većina razvijenih europskih zemalja, za razliku od Hrvatske, ima pozitivan prirodni prirast, što znači da u njima godišnji broj živorođenih nadvisuje godišnji broj umrlih. Zamjetno brojniji manje razvijeni svijet iako bilježi, od sredine 1970-ih, postupno opadanje relativne stope porasta stanovništva još uvijek ima zamjetan porast broja stanovnika. Unatoč stalnom pritjecanju migracijskih struja, iz manje razvijenih i srednje razvijenih zemalja, time se mogu samo ublažiti ali ne i riješiti demografski problemi razvijenih.

Pozornost plijeni činjenica prema kojoj od 12 najrazvijenijih europskih zemalja njih devet ima i najviši fertilitet. Te zemlje imaju i najviše stope zaposlenosti ženskoga stanovništva u fertilnoj dobi. Pri tome treba imati na umu činjenicu da u njima veći broj žena radi s nepunim radnim vremenom, bez obzira na to što imaju i najrazvijenije javne politike koje olakšavaju teret zaposlenosti i skrb o djeci. No, razvijene zemlje koje imaju relativno povoljne demografske trendove to ne postižu useljeničkom politikom. Da je to tako najbolje potvrđuju demografska kretanja u Njemačkoj koja ima u ukupnom broju stanovnika gotovo 10 posto useljenika, ali unatoč tome ima vrlo nepovoljna demograf-

Svećeničko ređenje (Split, 27. 6. 2010.)

ska kretanja. Teret povijesnog naslijeđa još uvijek opterećuje ovu državu u provođenju aktivnije pronatalitetne populacijske politike. Usto, Njemačka je tradicionalna država blagostanja bez razvijenih javnih politika skrbi za djecu koje bi podupirale usklađivanje obiteljskoga života i plaćenoga rada. Zato su žene u Njemačkoj kada rode uglavnom prisiljene privremeno napustiti posao. To pokazuje kako, bez odgovarajuće javne infrastrukture koja će omogućiti usklađivanje obiteljskoga života i plaćenoga rada, samo novčani poticaji nisu dovoljni. Prema tome, države koje dugo provode pronatalitetnu politiku imaju i bolju demografsku sliku. To se osobito odnosi na Francusku i skandinavske zemlje.

Izumire li hrvatski narod?

Što reći za Hrvatsku? Svjedočimo vrlo nepovoljnim demografskim trendovima u Hrvatskoj. Sama činjenica da je u Hrvatskoj od početka 1991. do kraja 2010. godine 151.026 više umrlih nego živorođenih (u broj umrlih uključena je i 11.891 osoba, naknadno upisana u matice umrlih od 1995. do 2010. godine, umrla ili poginula tijekom Domovinskog rata od 1991. do 1995.) malo toga kazuje, ako nemamo u vidu promjene, tekuće i buduće, u strukturama stanovništva. Dugogodišnji pad broja živorođenih uvjetovao je nepovoljne promjene u dobnoj sastavu stanovništva koje se očituje u intenzivnom procesu demografskog starenja. Hrvatska pripada skupini srednjerazvijenih zemlja i ima značajno lošiju demografsku sliku u odnosu na

veliku većinu visokorazvijenijih europskih zemalja. Nepovoljna se demografska kretanja nastavlja s gotovo nikakvim izgledima za pozitivnije trendove, ako se u hrvatskom društvu nešto radikalno ne promjeni u odnosu na demografsku problematiku. Broj živorođenih se u posljednjih nekoliko godina stabilizirao na prosječnoj godišnjoj razini od oko 43.500. No to je daleko od broja koji bi osiguravao obnavljanje stanovništva. Da bi se stanovništvo u Hrvatskoj obnovilo u istom broju, godišnji bi broj živorođenih trebao biti između 60 i 65 tisuća.

Negativne ekonomske učinke dosadašnjih nepovoljnih demografskih trendova nemoguće je izbjeći ali kada bi se provodile potrebne mjere pronatalitetne politike moguće je srednjem i dugom roku negativne učinke zamjetno ublažiti. Demografske će promjene u Hrvatskoj kreatorima javnih politika, i društvu općenito, predstavljati veliki izazov u desetljećima koji predstoje, i zahtijevat će oblikovanje nove ekonomske, porezne, zdravstvene, mirovinske, obrazovne, socijalne, obiteljske i drugih politika na koje utječu demografske promjene. Nakon iznesenog, logično je postaviti pitanje: što Hrvatska treba učiniti da bi se bitno potaknuli pozitivni demografski trendovi? Općepoznata je činjenica da Hrvatska nema dostatno, kapacitetom i radnim vremenom, razvijene javne servise koji su neophodni za zaposlene roditelje koji podižu djecu. Sve donekadno je taj problem bio manje izražen jer je te praznine popu-

njavao „baka servis“, budući je bila mala zaposlenost žena. Sada rađaju djeca roditelja koji su još uvijek zaposleni. Osobit je problem sve veći rad u atipičnom radnom vremenu u trgovini koja zapošljava veliki broj mladih, osobito žena. Koliko je poznato u Hrvatskoj gotovo nema velikih kompanija u privatnom sektoru u kojem postoji pozitivna diskriminacija žena s malom djecom. Čimbenik s vrlo velikim pronatalitetno restriktivnim učinkom je nemogućnost sigurnog stana mladim ljudima. Stanovi su za mlade, u većini slučajeva, nedostupni, kako zbog niskih primanja tako i stoga što ih sve više radi na određeno vrijeme. To je u Hrvatskoj jedan od istaknutijih razloga koji je doprinio brzomu porastu neudanih i neoženjenih od početka 1990-ih.

Dodatni je problem u Hrvatskoj i u nizu zemalja koje imaju nizak fertilitet, u odnosu na skandinavske zemlje, relativno malo sudjelovanje muškaraca u kućanskim poslovima pri podizanju male djece. Primjereno srednjoročnim i dugoročnim demografskim potrebama, Hrvatskoj treba zaista dugoročna pronatalitetna i redistributivna populacijska politika, koja će se postići konsenzusom svih ključnih političkih, gospodarskih i središnjih nacionalnih institucija i aktera u Hrvatskoj. Naravno, tu je Crkva nezaobilazna, no dosada uporno ostaje po strani. Usudujem se ustvrditi da je u pogledu ovog problema Crkva pasivna zajednica. Naveli smo temeljne probleme pa je jasno da Crkva u tom pogledu ima vrlo široko područje djelovanja. ❖